

клад, історія ментальностей. Найближчим варіантом могли б бути дослідження ментальності радянської жінки взагалі, або колгоспниці, робітниці, інтелігентки зокрема. Ще один варіант – вивчення ментальних зрушень жіноцтва, пов'язаний із трансформаціями українського суспільства останнього десятиліття минулого століття і першого десятиріччя нинішнього.

Як показує аналіз, нині у вітчизняній історичній науці, зокрема у жіночих студіях, співвідношення "новацій" і "традицій" – не на користь перших. Значна частина сучасних вітчизняних авторів не знайомі з новітніми тенденціями у світовій історичній науці, взагалі – у соціогуманістиці. Хоча дехто з науковців демонструє новації у своїх дослідженнях, що ставить їх на європейський рівень, в працях інших спостерігаються відставання і традиціоналізм. Насамперед переважають фактологічний матеріал або статистика без узагальнень і глибоких висновків. Особливо це стосується етнографічних розвідок і проблем сучасного становища жіноцтва України. В цілому, бракує широкого погляду на проблематику з урахуванням загальноісторичних тенденцій. Дуже рідко хто із авторів, подаючи свої матеріали, змальовує загальноісторичне тло, можливо, вважаючи це зайвим через обізнаність читачів. Насправді це є порушенням принципу історизму, коли явище виривається із контексту, і немає змоги скласти цілісну картину із врахуванням усіх зв'язків, причин і наслідків.

Трапляються випадки, коли про автора можна сказати, що він (вона) "випадає із сучасності", що є свідченням досить сильного традиціоналізму. Найбільш яскраво це виявляється в "практичних рекомендаціях" розв'язувати сучасні проблеми засобами, які діяли у далекому минулому. Тобто наочне нерозуміння того, що методи самоорганізації традиційного аграрного соціуму позаминулих століть не підходять до сучасних мегаполісів, а також спільнот та індивідуумів, які в них діють.

Якщо в деяких розвідках спостерігається перевантаженість подробицями, в інших – переважає бездоказова декларативність, часто надмірна натхненність. "Романтизм" входить у протиріччя із науковою об'єктивністю. Нерідко сучасні автори масовано посилаються на праці попередників, зокрема, істориків та етнографів XIX ст.,

не вдаючись до самостійної архівної роботи. Інколи в якості історичних джерел використовуються художні твори, або міфологеми літераторів, які наприкінці минулого століття вдалися до конструювання "споконвічних українських цінностей".

Треба наголосити, що жіноча тематика не є самозамкненою, самодостатньою. Між репрезентативною ролі жіноцтва в історіографії і суспільною свідомістю українства відбувається постійний взаємовплив. Роздуми над проблемами жіноцтва на всіх етапах історичного шляху України виводять вченого на нові рівні розуміння сутнісних процесів, що дійсно має величезне значення для перспектив розвитку країни. Для нашої держави найактуальнішою є модернізація, яку не можна здійснити на основі старого багажу. Проте чимало людей продовжують сповідувати породжені в далекому минулому стереотипи, зокрема, гендерні. Ці стереотипи, попри бажання бачити їх "егалітарними", навіть з преференціями для жіноцтва, насправді є патріархатними. Сенс же полягає у тому, що саме такі настанови унеможливають творення справді громадянського демократичного суспільства, яке торує свій шлях в бік постіндустріалізму. Роль науковців полягає в досягненні викликів часу і сприянні розумінню їх суспільством.

1. Богачевська М. Жінки в Радянській Україні // Україна. Наука. Культура. – 1991. – Вип. 25. – С. 67–69.
2. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України (1884–1939). – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
3. Бойко І.С. Роль жінок української діаспори в збереженні етнічної самосвідомості українців в Австралії // Актуальні проблеми політики: 36. наук. праць. – 1997. – Вип. 1 / 2. – С. 204–207.
4. Буряк Л. І. Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи (друга половина XIX – перша третина XX ст.). – К., 2010. – 368 с.
5. Кісь О. Андрозентричний дискурс в історичних науках // Філософсько-антропологічні студії. 2001. Спецвипуск. – К., 2001. – С. 43–58.
6. Кісь О. Кого оберігає Берегиня, або Матріархат як чоловічий винахід // Західна Аналітична Група. 7.03.08. – Режим доступу: <http://www.zgroup.com/ua/article.php>
7. Маланчук-Рибак О. Українські жіночі студії: історіографія та історіософія. – Львів, 1999. – 53 с.
8. Раєвич Т. Українська діаспора 40–80-х рр. про український жіночий рух // Науковий вісник Волинського державного університету. – 1999. – № 5. – С. 46–50.
9. Рибак О. Проблема суспільного становища жінки у спадщині М.Грушевського – науковця і громадського діяча // Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції (Львів, 26–28 жовтня р.). – Л., 1995. – С. 125–131.

Надійшла до редколегії 16.02.11

Н. Папенко, канд. іст. наук

ПОЛІТИКА УРЯДУ Г. БРЮНІНГА ТА ПОЗИЦІЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ ПРУССІЇ УПРОДОВЖ 30-х РОКІВ XX ст.

Розглянуто динаміку імперської політики уряду Г.Брюнінга часів Веймарської республіки в Німеччині та ставлення до неї коаліційного соціал-демократичного уряду Пруссії.

The author surveys the dynamics of the imperial policy of Bruening government and attitude to it by Social Democratic coalition government of Prussia during the period of Weimar Republic in Germany.

В історії Веймарської республіки канцлерство Генріха Брюнінга (1885–1970) було важливим етапом на шляху до встановлення націонал-соціалістичної диктатури в Німеччині. Саме за часи діяльності цього уряду були чітко визначені позиції усіх політичних партій країни щодо державного, економічного та національного розвитку, які згодом сприяли встановленню націонал-соціалістичної диктатури на чолі з А.Гітлером.

28 березня 1930 р. Генріх Брюнінг був проголошений канцлером Німеччини. Ним був сформований уряд, який в майбутньому досить широко використовував статтю 48 Веймарської конституції 1919 р. для прийняття надзвичайних антидемократичних законів. У своєму першому виступі в рейхстазі 1 квітня 1930 р. Г. Брюнінг наголосив на тому, що його імперський кабінет є першим кабінетом, сформованим за згодою президента

республіки Пауля фон Гінденбурга (1847–1934), і буде діяти виключно конституційними методами [18, с. 427].

На формування політичних поглядів Г. Брюнінга мали вплив події Першої світової війни (він добровольцем пішов на фронт), Листопадової революції в Німеччині (був активним борцем проти неї). Однак в очах німецького суспільства він не був контрреволюціонером та мілітаристом. Впродовж 1920–1930 рр. Г. Брюнінг займав відповідні посади в католицькому об'єднанні профспілок. В травні 1924 р. його було обрано до рейхстагу, де він займав провідні посади у фракції партії "Центру", а з 1929 р. став лідером цієї фракції. Мав ділові відносини з Ватиканом [4, с.115]. Прихильність до партії "Центру" надавала соціал-демократам можливість представляти Г. Брюнінга як республіканця, демократа, прибічника робітничого руху.

Ставши канцлером Німеччини в період світової економічної кризи, Г. Брюнінг намагався продемонструвати свої фінансові здібності, як експерта з податкових питань в інтересах фінансових кіл. Вихід із світової економічної кризи він бачив у консолідації усіх політичних, фінансових та військових структур. На його думку це сприяло створенню авторитарної, по можливості монархічної влади, що дуже імпонувало президенту країни та його оточенню. В політичних колах Німеччини канцлера вважали успішним стратегом та тактиком, який керувався девізом "мета виправдовує засоби" [8, с.140].

До складу першого його уряду ввійшли представники католицької партії "Центру", що дало сучасникам розглядати новий уряд як вотчину цієї партії. Керівництво партії бачило в діях нового уряду можливість створення "режиму сильної влади", бо загравання з демократією не влаштувало багатьох політичних лідерів, фінансові та військові структури. Західнонімецький дослідник Г. Леві визначав дії уряду як "надзвичайно відповідального не лише перед рейхстагом, а й перед усією нацією" [12, с.32]. Однак це було далеко не так.

В часи економічної кризи уряд Веймарської Німеччини намагався лавірувати між країнами Сходу та Заходу, тобто між СРСР і провідними капіталістичними державами, намагаючись завітритися підтримкою США. Тому уряд, в першу чергу, надавав велике значення розширенню та поглибленню економічних відносин з Росією. Власні запаси сировини могли задовольнити економіку Німеччини лише на 32%. Щорічно Німеччина ввозила із Росії 11-12 млн тонн хліба. Протягом 1930 р. німецькі фірми закупили 50% російського марганцю; 47,2% льону; 30% хутра та інших товарів. Такі фірми як "АЕГ", "Сіменс" закуповували в СРСР нафту, лісоматеріали, гумові та інші вироби. Фірма "Беккері Гааг" придбала 90% експортованого з Росії азбесту. Розширювався об'єм торгівлі між СРСР та Німеччиною. Якщо на 1929 р. об'єм торгівлі становив 321,3 млн крб, то в 1930 р. – 358 млн крб; в 1931р. – 423,4 млн крб; в 1932 р. – 335,8 млн крб [2, с.8-9]. Зростав відсоток німецького експорту до СРСР; він становив на 1928 р. – 3,3%, 1930 р. – 10,9% [10, с.67].

Упродовж 1929-1932 рр. торговельно-економічні відносини між Німеччиною та СРСР займали чільне місце при дипломатичних переговорах. Так, уряд Г. Брюнінга сприяв укладанню ряду міждержавних договорів у сфері розвитку промисловості та торгівлі. Однак діловий підхід уряду Німеччини до розвитку радянсько-німецьких відносин мав не лише прибічників, а й ворогів. Серед них були політики, військові, представники банківських та фінансових структур. Уряд Г. Брюнінга діяв в непростий для країни час, коли Німеччина виконувала другий репараційний план, прийнятий ще у 1929 р. Він отримав назву "плана Юнга", оскільки головою створеного Лігою Націй комітету експертів з вирішення репараційного питання був американський підприємець, президент електротехнічного тресту О. Юнг. "План Юнга" був затверджений 20 січня 1930 р. на конференції в Гаазі. За новим репараційним планом, розмір щорічних виплат для Німеччини був зменшений, визначений у розмірі 2 млрд марок на найближчі 37 років [6, с.58]. Відповідно до "плану Юнга", всі форми та види контролю над Німеччиною, її господарством та фінансами відмінялися. Для отримання й розподілу репарацій створювався банк міжнародних розрахунків, головною функцією якого було фінансування важкої та військової промисловості Німеччини. Одночасно було вирішене питання про виведення союзних військ з Рейнської області. План вступав в силу в червні 1930 р., але вже через рік президент республіки Пауль

фон Гінденбург звернувся до президента США Г. Гувера з проханням про допомогу у зв'язку з неможливістю сплати чергового внеску по репараціям. 20 червня 1931 року президент США Г. Гувер виступив з пропозицією про мораторій терміном на 1 рік усіх платежів по репараціям та військовим заборгованостям Німеччини. "Мораторій Гувера" був визнаний провідними країнами світу. Однак, коли в червні 1932 р. термін мораторію закінчувався, в Лозанні відкрилася остання конференція з репараційного питання. Рішення конференції скасовували систему репарацій [16, с.444-445]. Тому уряд Німеччини змінює своє ставлення, перш за все, до Росії. Саме цим пояснюються запити, звернення фінансово-промислових та військових кіл до рейхстагу "про заходи щодо митного захисту від СРСР". Мова йшла про активну політику протекціонізму, заборону на ввезення певних товарів з СРСР. У жовтні 1930 р. більшість акцій німецького товариства "Рейхс Крафт" по виробництву бензолу перейшла у власність фірми "Роял Дейтч Шелл", очолювану Дітердінгом, і "Стандарт Ойл" Рокфеллером. 31 жовтня 1930р. уряд Г. Брюнінга ввів в дію угоду про регулювання внутрішнього ринку для пального. Це означало обмеження російського експорту шляхом введення квот на пальне. Одночасно німецька преса, продовжуючи кампанію ворожих дій щодо радянського нафтоекспорту, закликала народні маси до проведення антирадянських акцій щодо ввозу нафтопродуктів, платини, марганцю та льону. З боку представників деревообробної промисловості також здійснювалися ворожі виступи проти експорту лісу з СРСР. Тому уряд мусив вжити рішучих заходів щодо обмеження ввозу до Німеччини виробів деревообробної промисловості. 15 лютого 1932 р. урядом було прийнято рішення на введення мита на ліс твердих порід. Вартість російських виробів з дерева різко зросла, майже вдвічі.

Однак серед частини промисловців існувала і зацікавленість у розширенні економічних відносин з СРСР. Саме під тиском цих кіл уряд змушений був вжити ряд заходів по сприянню розширення імпорту з Росії. У 1930 р. президент республіки видав закон, що надавав уряду право гарантувати експортні кредити на суму 350 млн марок. Експорт товарів з Німеччини до СРСР починає зростати і становить на 1930 р. 420,6 млн марок, 1931 р. – 762,2 млн марок, 1932 р. – 625,8 млн марок. [11, с.172]. Статтями експорту були товари рибної (ікра), м'ясо-молочної та легкої промисловості. Сприятливо розвивався і нафтоекспорт. Число поставок нафтопродуктів впродовж 1930 р. досягло 504, 7 тис тонн, 1932 – 629 тис тонн. СРСР купував у Німеччині до 90 % газових турбін, 70% станків, 70% локомотивів [3, с.21-23]. Представники важкої промисловості Німеччини постійно намагалися вплинути на уряд, щоб той не чинив перешкод радянському експорту.

У боротьбі з економічною кризою уряд Г. Брюнінга проводив антисоціальні заходи, що сприяли скороченню зарплатні державним службовцям та виплат по безробіттю, субсидій інвалідам війни. Водночас працюючі повинні були відшкодовувати значні внески до фонду соціального страхування. З метою створення бюджетного дефіциту почав зростати рівень загального оподаткування. Представники соціал-демократії та комуністи з трибуни рейхстагу наполягали на проведенні державних заходів, які б сприяли покращенню економічного становища народних мас. Їхні вимоги передбачали скорочення робочого дня до 8 годин та витрат на військові потреби, охорону праці, материнства, пільг для багатодітних родин, інвалідів війни, зниження цін на продукти харчування, зростання податків на високі прибутки. Внаслідок такого протистояння президент Веймарської

республіки 18 липня 1930 р. прийняв рішення про розпуск парламенту та призначення дострокових виборів до парламенту на 14 вересня 1930 р. За результатами виборів 14 вересня 1930 р. СДПН отримала 8 млн. 577 тис. 700 голосів; націонал-соціалістична робітничка партія – 6 млн 409 тис 600 голосів, комуністи – 4 млн 592 тис 100 голосів виборців. Найбільш значну та конструктивну підтримку уряду надавали соціал-демократи Пруссії, вважаючи, що саме уряд Г. Брюнінга стоїть на позиції парламентаризму, захищає та представляє інтереси буржуазних кіл.

Прем'єр-міністром в уряді Пруссії на той час був лідер СДПН Отто Браун (з переривами перебував на цій посаді до 1933 р.), посаду міністра внутрішніх справ займав "наглядач порядку" К. Зеверінг, культури та науки – А. Грімме [14, с.784-785]. В самій СДПН пруські соціал-демократи мали значний вплив, бо верхівка партії займала ключові посади не лише в уряді Пруссії [9, с.276], а й в різних державних установах. Все це говорило про спільні рішення і дії верхівки СДПН та соціал-демократів в Пруссії. Позиції пруської соціал-демократії підкріплювалися наявністю спільного адміністративного та поліцейського апарату (100 тис осіб). Партія "Центру", яка на той час входила до імперського та коаліційного уряду Пруссії, потребувала не лише підтримки, а й співробітництва з СДПН. В особі пруської соціал-демократії німецька торговельна та промислова буржуазія, аграрії знаходили надійних виконавців своєї політики. Лідери СДПН на чолі з прем'єр-міністром О. Брауном та міністром внутрішніх справ К. Зеверінгом створили в Пруссії міцний союз із функціонерами партії "Центру". Соціал-демократія часів Веймарської республіки дотримувалася політики "толерантності" і пристосовувалась до змін як в політиці, так і в економіці. За словами одного із діячів Веймарської республіки Г.Р. Тревірануса – "це був єдиний можливий курс для СДПН" [17, с.160].

Надзвичайні закони Г. Брюнінга передбачали допомогу і захист фінансовим олігархам, аграріям за рахунок державного бюджету та зведення нанівець політичних, соціальних прав німецького народу. І якщо соціал-демократична фракція в рейхстазі, з метою зростання свого авторитету, 18 липня 1930 р. проголосувала проти надзвичайних законів, то соціал-демократичний уряд Брауна – Зеверінга розпочав послідовно втілювати в життя надзвичайні закони. В жовтні 1930 р. пруський уряд не прийняв участі у голосуванні проти діяльності уряду Г. Брюнінга, боячись погіршення відносин з ним, мотивуючи свої дії як збереження позицій СДПН в Пруссії.

Восени 1930 р. після декількох нарад з членами уряду Г. Брюнінга, соціал-демократичний уряд Пруссії повністю перейшов на позиції політики "меншого лиха". Головна увага в його діях була направлена на підтримку імперського кабінету [7, с.173].

Липневі надзвичайні закони зменшили бюджет країни та земельних урядів, підвищили податок на громадян, тим самим погіршили матеріальне становище малозабезпечених сімей, зменшили заробітну платню робітникам, службовцям, чиновникам. В країні зросло безробіття. Воно становило 5 млн осіб. Тільки в Берліні безробітних нараховувалось 340 тис осіб, в провінції Пруссії – Бранденбург 438 тис осіб. За рахунок експлуатації народних мас збагачувалися фінансові кола, отримуючи великі прибутки. У винятковому положенні знаходилися жінки, середня зарплатня яких складала від 40% до 70% заробітної платні чоловіків. Праця жінок використовувалася як у важкій, так і в легкій промисловості. Уряд Пруссії прагнув за рахунок експлуатації народних мас вийти із економічної кризи, примушуючи їх

виконувати надзвичайні закони. В жовтні в Пруссії вийшов закон про додаткове оподаткування громадян. Згідно з ним, в Пруссії, 550 державних службовців у примусовому порядку оподатковували громадян. І коли в листопаді того ж року в рейхстазі почалося обговорення другого етапу здійснення надзвичайних законів, міністр фінансів пруського уряду Хенкер – Ашоф наголосив на тому, що уряд Пруссії докладатиме чимало зусиль для підтримки дій та рішень імперського уряду.

Намагаючись вийти з економічної кризи, уряд Пруссії скорочує бюджет, починає економити на усьому, крім поліції та рейсвера. На утримання поліції уряд лише упродовж 1931 р. виділив 10 млн 321 тис 040 марок. Протягом 1930-1931 рр. на соціальні потреби урядом було виділено 4 млн 750 тис 800 марок, а на рейхсвер – 40 млн марок. Згідно з матеріалами антифашистських акцій, уряд О. Брауна щомісяця витрачав на утримання коня для поліцейського 48,8 марки, на собаку – 54,45 марок, то на дитяче харчування – півфенінга [15, с.58].

Новий держбюджет на 1930 р. передбачав підвищення податків на населення і одночасно зниження податків на капітал. Наприклад, дотації промисловим фірмам та концернам у формі субсидій за півріччя 1930 р. оцінювалися у розмірі 684 млн марок. Акціонерне товариство "Манефельд А.Г." взагалі було звільнене від сплати податків. Заборгованість державі цим товариством становила 3 млн 435 тис 600 марок.

Уряд не сприяв оздоровленню економіки. Рівень промислового виробництва падав. Так, індекс об'єму промислової продукції на кінець року становив 67,6% по відношенню до 1929 р. Виплавка чавуну порівняно з 1928 р. скоротилася на 43,5%; продукція машинобудування на 40,5%. За офіційними даними кількість безробітних на 1931 р. становила 5 млн 668 тис осіб [5, с.591]. Крах великих банків влітку 1931р. наніс великий удар економіці країни. Збанкрутіли 10 тис 255 промислових, торговельних підприємств [5, с.414]. І як наслідок, зростання безробіття. Провідні політичні партії не виступали з альтернативними пропозиціями щодо виходу із кризи. 16 березня 1931 р. канцлер Г. Брюнінг проводить нараду з представником рейхсбанку Я. Шахтом, на якій приймається рішення про надання кредитів СРСР. 24 червня того ж року в Москві підписується договір "про розширення економічного співробітництва" між Німеччиною та СРСР. Однак з часом цей договір так і не був ратифікований. 18 серпня 1931 р. рейхсканцлер на зустрічі з фінансовими колами країни намагався пояснити свої дії щодо відмови від ратифікації договору з СРСР як такий, що "не сприяє інтересам Німеччини і, перш за все, військовим" [8, с.616]. Така думка стосовно договору існувала не лише серед політиків Німеччини. Вона була підтримана представниками провідних європейських країн, і насамперед Франції, в особі міністра закордонних справ А. Бріана. Він констатував, що у разі врахування німецьких інтересів по роззброєнню на Женевській конференції (лютий 1932 р.), то Німеччина однозначно повинна припинити співробітництво з Росією. Ці висловлювання були небезпідставними, бо один із представників пруського ландтагу від католицької партії "Центру" Франц фон Папен намагався довести необхідність союзу з Францією за рахунок СРСР [13, с.220-221].

Німецький уряд все більш схилявся до переорієнтації на Захід, одночасно сприяючи фашизації країни. В жовтні 1930 року лідером Німецькою народною партією став Г. Дітріх. Він входив до складу уряду Г. Брюнінга, займаючи посаду міністра фінансів. Згодом його змінив Е. Дінгельдей – прихильник зближення з націонал-соціалістами. Він погодився підтримати уряд Г. Брюнін-

га у тому разі, якщо канцлер включить до складу уряду членів націонал-соціалістичної партії. Г. Брюнінга погодився і став на шлях блокування з крайніми реакційними елементами. Тому було зрозумілим, що військовий міністр В. Гренер розпочав переговори з керівництвом націонал-соціалістичної робітничої партії, при цьому заявивши, що розглядатиме загони СС (охоронні) та СА (штурмові) як військово-спортивні об'єднання. Ряд функціонерів партії "Центру", а саме Келер, фон Папен, Каас наполегливо рекомендували рейхсканцлеру залучити до складу уряду членів НСРП. Ще на початку жовтня 1930 р. між Г. Брюнінгом та А. Гітлером відбулася таємна зустріч (принаймні їх було не менш шести) на якій канцлер намагався укласти "джентльменську угоду". Однак майбутній фюрер її відхилив. Вже тоді стало зрозумілим, що націонал-соціалісти є значною політичною силою, бо вибори 1930р. яскраво показали їхню перевагу над комуністами. Вони отримали 107 місць у рейхстазі, натомість комуністи лише 77. Через деякий час канцлер знову робить кроки до встановлення ділових контактів з А. Гітлером, обіцяючи йому, у разі скасування репараційних платежів, свою відставку. Таким чином, звільнене місце канцлера передбачалося для А. Гітлера. Така ситуація не влаштовувала останнього, бо він мріяв про президентську посаду. Для цього від нього вимагалось німецьке громадянство, якого він тоді не мав. Натомість міністр внутрішніх справ Брауншвейга (член націонал-соціалістичної партії) надає А. Гітлеру громадянство та призначає його своїм представником в Берліні.

В першому уряді Г. Брюнінга проти співробітництва з А. Гітлером виступав міністр закордонних справ Й. Вірт, але лідери традиційних політичних партій намагалися порозумітися з націонал-соціалістами. Тому останні розгортають широку агітацію, турне по країні, з'являються плакати, тисячі листівок, звернень до різних верств німецького населення з метою залучення їх до партії. До партійної скарбниці почали надходити кошти від рейнських промисловців, які побачили в особі А. Гітлера надійну гарантію, захист від профспілок та комуністів. Новий лідер знаходить підтримку як з боку великих підприємців, так і незадоволених робітників, службовців. Він усім обіцяє захист від пограбувань з боку європейських фінансових магнатів. Відбувалося зростання чисельності загонів СС та СА, тому, побоюючись посилення націонал-соціалістів в країні, уряд Брюнінга не без тиску генерал-лейтенанта В. Гренера, приймає рішення про заборону діяльності штурмових та охоронних загонів. Ряд німецьких істориків, таких як К.Д. Брахер, наголошували, що цей захід був значним ударом по націонал-соціалістам. Однак це було перебільшенням. Хоч одним із ініціаторів цього рішення був генерал-лейтенант В. Гренер, який намагався закріпити позиції, перш за все, німецьких збройних сил на противагу СС та СА. Рішення про заборону не вплинули на зростання численності штурмових та охоронних загонів. Проти дій В. Гренера виступили генерали В. фон Бломберг, Ф. фон Бок, І. Горн, вимагаючи відміни закону. Згодом почалося переслідування В. Гренера, яке сприяло його відставці.

Весною 1931 р. в пресі з'явилося повідомлення про укладення митного союзу між Австрією та Німеччиною. Теоретично такий проект виглядав реально, але про угоду було заявлено без попередньої дипломатичної підготовки. Це була імпровізація і викликала негативну реакцію з боку європейських країн, і в першу чергу, Франції та Чехословаччини. У зверненні до Німеччини Франція вимагала повернення короткострокових кредитів у разі ратифікації угоди про митний союз з Австрією.

Кабінет Г. Брюнінга змушений був відмовитися від укладання митного союзу. Це була дипломатична поразка уряду і авторитет рейхсканцлера значно впав. Крім того, міністр закордонних справ Й. Вірт змушений був піти у відставку. У січні 1931 р. до влади у Франції прийшов П'єр Лаваль. Міністром закордонних справ залишався А. Бріан, однак головну скрипку у зовнішній політиці грав П. Лаваль, який намагався налагодити відносини з Німеччиною. Саме на ці моменти були спрямовані його переговори з канцлером Г. Брюнінгом в Парижі та Берліні, які відбувалися упродовж липня та вересня 1931 р. Мова йшла про укладання "політичного перемир'я", надання Німеччині значної фінансової допомоги для розвитку економіки, а не на військові витрати. Протягом 1931 р. французька дипломатія намагалася зашкодити розвитку військового співробітництва між рейхсвером та збройними силами СРСР. У своїх мемуарах канцлер Г. Брюнінг писав, що "з весни 1931 р. Франція постійно намагалася відколоти нас (Німеччину) від Росії" [8, с.616]. Дійовими були наступні висловлювання канцлера: "ми відпустимо мізинець Росії, за який тримаємося зараз, тільки тоді, коли будемо твердо тримати у своїх руках Францію" [8, с.616], але тієї "руки Франції" як раз і не було. Не випадково Брюнінг, жалкуючи про погіршення радянсько-німецьких відносин, наголошував, що "причина для повного відходу від СРСР існувала доволі давно" [1, с.277-278]. Франція домоглася того, що між Берліном та Москвою пролягла тінь недовіри.

Політична ситуація в країні створювалася не на користь уряду Г. Брюнінга. Після того, як 25 лютого 1932 р. до Німеччини був приєднаний Брауншвейг, А. Гітлер вирішив спробувати балотуватися у президенти країни. На президентських виборах 10 квітня 1932 р. були запропоновані три кандидатури, а саме: Пауль фон Гінденбург, за якого було віддано 53% голосів виборців, А. Гітлер – 36,8% голосів та Е. Тельман – лідер комуністів (10,2% голосів). Перемогою здобув Пауль фон Гінденбург, тому націонал-соціалісти розгорнули широку агітацію на свою підтримку і на виборах (липень 1932 р.) до рейхстагу вони завоювали 230 місць та стали значною політичною силою в країні.

Президент республіки Пауль фон Гінденбург все частіше висловлював своє незадоволення політикою кабінету Г. Брюнінга. І коли рейхсканцлер запропонував значну державну компенсацію націоналізувати декілька збанкрутілих юнкерських господарств та передати їх безземельним селянам, на адресу президента стали надходити від землевласників звернення зі скаргами на "аграрний більшовизм" чи "російський фанатизм" канцлера, вимагаючи від президента республіки відставки кабінету Г. Брюнінга. Тому 29 травня 1932 р. президент республіки П. фон Гінденбург пропонує рейхсканцлеру відставку. 30 травня 1932 р. Г. Брюнінг приймає цю пропозицію. На зміну його уряду приходить новий уряд на чолі з Францом фон Папеном (1879 – 1969 рр.), який сприяє зростанню позицій націонал-соціалістів. Генріх Брюнінг згодом відійшов від політики, перебував в еміграції (в США), і лише у 1951 р. повернувся до ФРН. Про його діяльність в Німеччині тоді майже ніхто не згадував, його швидко всі забули, тому у 1951 р. він повертається до США, де проходять останні роки його життя. Однак твердість його політики мала свої позитивні результати. Господарство Німеччини досить швидко, інтенсивно стало розвиватися, долаючи кризові явища.

1. Ахтамзян А. А. Рапалльська політика: советско-германские дипломатические отношения. 1922-1933. – М., 1974. 2. Внешняя торговля СССР. Статистический сборник – М., 1967. 3. Внешняя торговля СССР за 1918-1940 гг. Статистический обзор – М., 1960. 4. Ерин М. Генрих Брюнинг – клерикальный канцлер чрезвычайных распоряжений // Но-

вая и новейшая история, 1986 – №5. – с.114-132. 5. Мировые экономические кризисы 1848-1935 – М., 1937 – Т.1. 6. План Юнга и Гаагская конференция 1929-1930 гг. Документы и материалы. – М. 1931. 7. Braun O. Von Weimar zu Hitler. – N. York, 1940. 8. Brüning H. Memorien. 1918-1934. – Stuttgart, 1970. 9. Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. – Bd. IV – Berlin., 1966. 10. Kustynski J., Wittkowski G. Die deutsche-russischen Handelsbeziehungen in den letzten 150 Jahren. – Berlin, 1947. 11. Klein F. Die diplomatische Beziehungen Deutschlands zur Sowjetunion. 1917 – 1932. – Berlin., 1953. 12. Levi G. Die Katalische Kirche und das dritte Reich.

– Munchen., 1965. 13. Muller R. – D. Das Tor zur Weltmacht. Die Bedeutung der Sowjetunion für die deutsche Wirtschafts – und Rüstungspolitik zwischen den Weltkriegen. – Berlin., 1984. 14. Pieck W. Reden und Aufsätze. Bd.IV. – Berlin., 1955. 15. Referentmaterial für die Antifaschistische Aktion und die Reichstagswahlen. – Berlin., 1932. 16. Rosenfeld G. Sowjetunion und Deutschland. 1922-1932. – Berlin., 1984. 17. Trevisan G. R. Das Ende von Weimar. – Dusseldorf., 1968. 18. Verhandlungen der Reichstag. – Berlin., 1931

Надійшла до редколегії 17.02.11

А. Пижи́к, канд. іст. наук, доц.

ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ

В статті аналізуються ідеологічні засади запровадження та здійснення політики українізації в УСРР у 1920-х роках.

The article deals with analyses of ideological principles of introduction and realization of the policy of ukrainization in USSR in 1920th.

Революційні події 1917-1921 років визначальною мірою вплинули на розвиток українського народу. Відновлення української державності і кількарічна боротьба за її утвердження сприяли пробудженню національної свідомості українців. Ще під час громадянської війни більшовицькі лідери усвідомили, що задекларований РКП(б) курс на першочергове розв'язання соціальних проблем має бути доповнений практичними кроками з розв'язання національного питання. Після здобуття перемоги на військових фронтах більшовицькій владі необхідно було заспокоїти розбурхане революцією суспільство. Запровадження нової економічної політики і політики коренізації стали засобами за допомогою яких влада намагалася знайти компроміс з селянством і національною інтелігенцією. В Українській СРР важливою складовою частиною політики коренізації стало проведення українізації.

Причини запровадження більшовиками політики українізації, основні напрями, форми та методи її здійснення, суспільно-політичні наслідки, ставлення влади до національно-культурного відродження, обставини згорання цієї політики викликають постійний інтерес у сучасних українських науковців. Опублікована низка ґрунтовних праць, захищені десятки дисертацій, які дають важливі орієнтири для дослідження національно-культурного життя українського народу в 1920–1930-х рр. і безпосередньо присвячені висвітленню політики українізації. Серед розмаїття наукової літератури привертають увагу праці В. Даниленка, Я. Верменич, Г. Васильчука, Л. Новохатька [9, 10, 13, 36, 37 та ін.]. Детальний аналіз історичного досвіду українізації, пошук адекватних сучасному стану історичної науки теоретико-методологічних засад дослідження проблематики здійснений у колективній праці науковців Інституту історії України НАНУ "Українізація" 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки" [46]. Українізація у викладі авторського колективу має вигляд внутрішньо суперечливого історичного процесу, який складався зі спроб влади запровадити ініційовану згори реформу і притаманного суспільству органічного потягу до самовдосконалення на засадах національного відродження.

З кінця 1990-х рр. з'явилася багато наукових досліджень, присвячених окремим проблемам проведення національної політики в Україні в 20 – на початку 30-х рр. XX ст. [3, 4, 20, 23, 45 та ін.]. У Росії було опубліковано кілька наукових праць в яких аналізувалися особливості національно-культурної політики більшовиків в УСРР [6, 31, 35, 49 та ін.]. Ідеологічний вплив більшовицької національної політики на українську культуру, деформації в її розвитку, уніфікаційні процеси, система контролю за діяльністю творчої, наукової, освітньої інтелігенції висвітлювалися в багатьох працях

істориків, культурологів, мистецтвознавців [1, 5, 17-19, 22, 32-34, 40 та ін.].

Короткий аналіз історіографії свідчить, що на сьогоднішній день не існує узагальнюючого неупередженого дослідження яке б розкривало ідеологічну складову політики українізації. Виходячи з цього головним завданням даної статті є постановка самої проблеми, визначення ідеологічних засад запровадження та здійснення більшовиками політики українізації.

Більшовицька українізація торкалася різних сторін життя українського суспільства. Саме в період здійснення цієї політики українська мова стала офіційною мовою державного життя, була створена фактично національна школа, розмаїттям форм вражали українська література та театр, розвивається кінематограф, музичне та образотворче мистецтво, які носять яскраво виражений національний характер. Однак, ці досягнення в національно-культурній сфері не мали вирішального значення для більшовиків. Найважливішим критерієм залишався ідеологічний зміст. Більшовики розглядали українську мову, літературу, поезію, систему освіти, театр, кіно, живопис, музичні твори лише як знаряддя для поширення комуністичної ідеології.

Щоб привернути на бік радянської влади місцеве населення більшовики надали тимчасово народам, об'єднаним у єдину державу, своєрідну "культурно-національну автономію". XII з'їзд РКП(б) (17–25 квітня 1923 р.) поклав початок новій національній політиці яка була спрямована на укорінення радянської влади на місцях. У резолюції з'їзду наголошувалося на необхідності залучати до роботи в органах радянської влади місцевих людей, які знають мову, побут і звичаї, республіканські органи влади мали видати спеціальні закони, які забезпечать уживання рідної мови в усіх державних органах і громадських установах [24, с. 206-209]. Передбачалося організувати мережі шкіл усіх ступенів, налагодити випуск газет і журналів, друкування книг мовами корінних національностей. Згодом ця політика отримала назву коренізації.

Коренізація і її український варіант українізація ніколи не були самоціллю. Цей тактичний маневр з боку правлячої партії мав розв'язати кілька надзвичайно важливих завдань.

Чотири роки Української революції сприяли пробудженню національної самосвідомості народних мас. Ще в жовтні 1919 р. на державній нараді Голова Директорії УНР С. Петлюра підкреслював: "Ми почали творити державу без народу. Колись приват-доценти, які будуть писати дисертації на тему "Відродження українського народу" оцінять наше святе безум'є. Воно оправдало себе. Ми з рештою доказали народу хто він є. І цього він вже ніколи не забуде. Наша праця не пішла марно, вона всосалась в народ..." [47, арк. 49].